

Les enquestes d'opinió
entre la manipulació
i la informació.

**Les enquestes d'opinió
entre la manipulació i la informació**

Barcelona 1991

INDEX

	<u>Pàg.</u>
Mètodes i dificultats de les enquestes d'opinió, (<i>Eduard Bonet i Guinó</i>)	5
Alguna cosa més que opinions sobre les enquestes d'opinió (<i>Joan Estruch i Gibert</i>)	13
Resum del debat (<i>Jordi Porta</i>)	21

METODES I DIFICULTATS DE LES ENQUESTES D'OPINIO¹

Agraeixo a tots els amics de la Fundació Jaume Bofill la seva deferència pel fet de convidar-me a participar en aquesta sessió d'estudi i de debat sobre les enquestes d'opinió. En parlar-ne amb ells, consideraren oportú d'incloure-hi una reflexió sobre les bases teòriques i les dificultats pràctiques que presenten les enquestes. Espero que aquesta col.laboració, l'única que sé fer, sigui útil en els treballs i els plantejaments referents a la nostra realitat actual que es duran a terme després.

Un tema conceptual bàsic

El primer tema conceptual que es planteja és saber si és possible estudiar acuradament una població per mitjà d'una mostra petita. D'entrada, una reflexió ingènua i sana es resisteix a admetre aquesta forma de generalització o d'inducció. La resposta que la nostra cultura ha difós àmpliament ens diu que hem de treure mostres representatives; però això per a molta gent és una solució verbal còmoda, que amaga diversos malentesos. El tema bàsic, expressat en aquesta terminologia, és estudiar el concepte, la possibilitat i la construcció de mostres representatives.

En les eleccions presidencials dels Estats Units de l'any 1948, es demanà la intenció de vot a milers i milers de persones. La mostra es formà prenent una proporció constant de subjectes enquestats respecte del cens electoral, en els diferents grups d'edat, sexe, condició socio-econòmica, estat en què residien i altres

¹El debat va celebrar-se el dia 31 de gener de 1991

característiques. Aquest mètode, dit de cupos o quotes, s'havia emprat amb èxit en conteses electorals anteriors, però aquell cop fallà del tot i no donà cap possibilitat a Truman, que fou elegit amb una majoria folgada, enfront de Dewey. Aquell fracàs portà a una revisió dels mètodes de mostres i enquestes. L'anàlisi del concepte de representativitat no és una qüestió retòrica.

El concepte de mostra representativa

Una mostra és representativa d'una població, respecte a una propietat determinada, si el percentatge p d'elements de la població i el percentatge f d'elements de la mostra que tenen aquesta propietat coincideixen exactament o amb un marge petit predeterminat.

L'exemple esmentat de les eleccions ens indica que una mostra pot ser representativa respecte a unes propietats, com l'edat, el sexe i d'altres, que s'han de controlar d'entrada; i no ser-ho respecte a altres propietats, com el comportament electoral que s'estudiava.

La definició anterior no és operativa en el problema de les mostres, ja que per ser aplicada directament exigeix conèixer el percentatge en la mostra, que calculem efectivament, i el percentatge en la població, que justament desconeixem.

Feta aquesta observació, el tema conceptual bàsic consisteix a trobar i discutir procediments per obtenir mostres representatives sense conèixer prèviament el percentatge de la població. Les reflexions i els desastres pràctics ens indiquen que ens encarem amb un tema difícil. Però el càlcul de probabilitats ens obre el bon camí.

Mostres aleatòries

Una mostra és aleatòria si els seus elements s'han escollit amb un sistema de sorteig que dona a tots els elements de la població la mateixa probabilitat d'entrar en la mostra.

Amb aquest procediment, la relació que hi ha entre la freqüència de la mostra i la de la població és la mateixa que trobem en els jocs d'atzar com els de les monedes, els daus i les ruletes, entre les freqüències dels resultats i les seves probabilitats.

Els teoremes del càlcul de probabilitat, amb la llei binominal, la normal i d'altres, analitzen el grau d'aproximació entre la freqüència i la probabilitat en funció del nombre de tirades. Aquestes mateixes lleis, aplicades a les mostres aleatòries, permeten estudiar el grau d'aproximació entre el percentatge de la mostra i el percentatge de la població en funció del nombre d'elements de la mostra.

Però, malauradament, en el càlcul de probabilitats i en les mostres aleatòries les previsions que fem no tenen una certesa absoluta. Així, per exemple, en tirar cinquanta vegades una moneda, podrien sortir cinquanta cares i en aquest cas la freqüència no s'acostaria a la probabilitat. En la vida pràctica descartem que aquests casos es produeixin però en la teoria n'avaluem la probabilitat.

Aquesta remarca ens fa entendre la propietat següent: la previsió que la freqüència s'acosti a la probabilitat segons un marge determinat pot fallar. La probabilitat que aquesta fallada es produeixi rep el nom de risc de la predicció i la teoria ens permet calcular-la. En les enquestes socials generalment s'admet un risc del 5% o més petit.

Així, les mostres aleatòries, amb un nombre d'elements suficients, solen ser representatives; però sempre hi ha una probabilitat petita o un risc que no ho siguin. Aquest risc es pot disminuir augmentant el nombre d'observacions; però mai no es pot eliminar del tot.

Mostres aleatòries per estrats

La idea de dividir la població en grups o estrats per edats, sexe o altres característiques rellevants és bona. Les mostres per cupos o quotes són generalment representatives si en cada estrat els elements es trien per un procediment d'atzar. Allò que no és correcte o que no ens assegura la representativitat de les mostres és el fet de procedir a moltes entrevistes i després seleccionar-ne un cert nombre per seguir un sistema de quotes.

Si la mostra inicial no s'obté a l'atzar, difícilment podem arreglar les coses amb seleccions posteriors o amb molt càlcul d'ordinador. Els treballs de sociologia que exhibeixen com a mèrit principal que el càlcul estadístic s'ha fet amb un paquet de programes com el SPSS (Statistical Package for Social Sciences) són terriblement dubtosos.

Obtenció de mostres aleatòries

Segons allò que hem indicat, per treure una mostra aleatòria necessitem d'entrada una llista completa, o un sistema equivalent, de tots els elements de la població que volem investigar. Llistes d'aquesta mena són, per exemple, el cens electoral, els padrons municipals d'habitants i els censos d'habitatges i locals. Però en molts de casos no en tenim cap o no hi tenim accés. Aquesta és la dificultat pràctica més important.

El sorteig no presenta cap problema especial i, en lloc d'una loteria amb boles com la de la rifa de Nadal, es fan servir les taules de nombres aleatoris o els programes d'ordinador que els generen.

Mostres assimilables a les aleatòries

En una llista, sortejar el primer element i després prendre'n un de cada cent, o en un carrer sortejar el primer local i després prendre'n un de cada cent, pot portar a un sistema assimilable a una mostra aleatòria. Però en aquests casos s'ha de comprovar que la llista no tingui formes ordenades o cícliques.

Sistemes que ens porten a mostres dubtoses

Tenir accés només a una part de la població. Tenir una llista parcial de la població, no tenir-ne cap o procedir a una enquesta per telèfon exclou d'entrada una part important dels elements. Molts desastres estadístics s'han comès d'aquesta manera. El fracàs de les previsions de les eleccions americanes del 1948 fou degut en part a l'enquesta telefònica.

Respostes voluntàries. En les respostes voluntàries molta gent se n'inhibeix i contesten només les persones actives en un tema, que formen naturalment una mostra esbiaixada.

Les enquestes per butlletes en els diaris i en les revistes presenten les dues dificultats esmentades.

La falta de resposta. Els elements de la mostra que no responen constitueixen una dificultat important per a la interpretació de la mostra, ja que el grup que contesta i el que no ho fa generalment no són comparables.

Les substitucions d'unes persones per unes altres en les enquestes a domicili poden esbiaixar la mostra, si no es fan amb un criteri explícit.

La pregunta de coneixement de català feta en els municipis de la província de Barcelona el 1976 amb motiu de la renovació dels padrons municipals, anava en un full addicional que s'havia de repartir rígidament a una de cada deu famílies. Tant els agents del padró com els ciutadans interpretaren en molts llocs que es tractava d'un full de resposta voluntària. Amb aquest malentès es perderen totes les garanties estadístiques de la mostra.

La redacció de les preguntes

La redacció de les preguntes incideix en les respostes. La sèrie de televisió "Sí, primer ministre" explicava en un episodi com s'havien d'enllaçar les preguntes per aconseguir que la gent digués sí o digués no a la reintroducció del servei militar obligatori en el Regne Unit.

Moltes vegades, les campanyes de publicitat es fan per mitjà d'enquestes que no tenen per objecte conèixer l'opinió de la gent, sinó portar-la a comprar un producte.

Les respostes

La gent pot malentendre la pregunta, canviar d'opinió, tenir idees vagues i mentir descaradament.

En les enquestes pre-electorals un problema que es planteja és el canvi d'opinió dels electors, ja que se suposa que les campanyes electorals influeixen fortament en els resultats.

La intenció de la gent i el seu comportament no sempre coincideixen. En el referèndum de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, una enquesta específica indicava que molt més del 90%, diguem que quasi el 100%, votarien l'Estatut. El resultat real fou d'un 60% aproximadament.

Informació estadística i altres informacions

En moltes enquestes, com les electorals, a més a més de la informació estadística se'n disposa d'altres, per exemple, el nombre de militants de cada partit, o el percentatge de vot fidel. Aquesta informació importantíssima replanteja la interpretació de les mostres. Però el tema que hem de destacar aquí és que molts cops aquesta informació és real i verídica i en molts altres es tracta de supòsits o teories no confirmades que no corresponen a la realitat.

A manera de conclusió

Els estudis d'opinió per mostres requereixen unes precaucions i unes condicions molt rigoroses per obtenir-ne resultats acurats. En tot el procés de disseny, de redacció, d'execució i d'anàlisi s'han de mantenir normes meticuloses.

Malgrat tot això, es poden tenir mostres no representatives a causa del risc estadístic o del'aplicació d'informació suplementària no confirmada. Els grups d'estudi que observen estrictament les normes i fan les coses amb la màxima serietat científica no poden assegurar absolutament els seus resultats.

Els treballs realitzats sense cura o amb la finalitat d'influir en el resultat no sempre es distingeixen dels fets correctament.

Eduard Bonet i Guinó

ALGUNA COSA MÉS QUE "OPINIONS" SOBRE LES ENQUESTES D'OPINIÓ¹

Introducció

La publicació de l'estudi d'Antoni Estradé i Montserrat Treserra, *Catalunya Independent?* (Fundació Jaume Bofill, 1990), ha tornat a desvetllar l'interès i la controvèrsia entorn de les enquestes d'opinió i de llur validesa. Fins ara han estat escassíssimes les oportunitats en què algú ha gosat, a casa nostra, denunciar els abusos de les enquestes. I curiosament, l'esforç d'honestedat intel·lectual que presideix el treball d'Estradé i Treserra, i que els fa agafar com a punt de partida un seguit de "consideracions sobre els límits i els problemes que planteja l'ús de l'enquesta com a tècnica sociològica" (p. 13 i ss.), tendeix a ésser interpretat com una mostra de debilitat més que no pas com a mostra de radical honestedat. Personalment més aviat crec que és exactament a l'inrevés, i que la força que els dóna aquesta mateixa honestedat posa precisament de manifest la profunda debilitat, dissimulada i camuflada, de tants i tants estudis pseudo-sociològics basats en enquestes d'opinió.

En segon lloc, si em sento autoritzat a intervenir en un debat sobre aquesta qüestió és perquè fa anys havia fet, amb Salvador Cardús, crítiques similars als mals usos de les enquestes d'opinió, que en aquell moment aixecaren igualment força polseguera. Per dir-

¹Per voluntat del Sr. Estruch, amb la ponència es va enviar als participants del debat la fotocòpia de l'article "Les enquestes a la joventut de Catalunya" de Salvador Cardús i Joan Estruch. Direcció General de Joventut, Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1984.

ho així, en parlo doncs des de lluny, perquè ara feia temps que no me n'havia ocupat directament, però alhora des de dins, com algú que ha fet investigacions basades en enquestes i sap quin pa s'hi dóna, i com algú que ha mirat de reflexionar críticament sobre la seva pròpia pràctica. Per això el títol d'aquestes notes no vol ser ni una simple boutade ni tampoc una provocació, sinó que efectivament tots plegats ja hauríem d'estar en condicions, a Catalunya, de fer alguna cosa més que donar "opinions" sobre les enquestes d'opinió.

En tercer lloc, per mirar d'introduir el debat em basaré en dos textos d'ordre diferent però que, pel fet d'haver estat escrits simultàniament, presenten molts punts de connexió entre ells. El primer, de caire més general i d'orientació eminentment teòrica, és el titulat "Consideracions sobre la crisi actual de la sociologia" (J. Estruch i S. Cardús), publicat en el Butlletí de la Fundació Jaume Bofill de l'any 1984 (pp.17-72). L'altre és el capítol de "Crítica metodològica" del llibre Les enquestes a la joventut de Catalunya (S. Cardús i J. Estruch), publicat per la Direcció General de Joventut el mateix any 1984, i una fotocòpia del qual acompanya aquestes notes. D'aquest capítol, A. Estradé i M. Treserra en fan una síntesi molt útil, que aprofitaré, igual que llurs pròpies aportacions originals al tema.

Amb tots aquests elements voldria poder centrar un debat serè i desapassionat, però alhora clar i sense concessions.

2. Les coordenades generals del debat

L'enquesta, afirmen en síntesi Estradé i Treserra, és un instrument més del sociòleg, que pot ser d'utilitat en segons quins casos, i que permet d'obtenir una informació altrament inabastable. Allò que cal, per consegüent, és saber fer un ús assenyat dels qüestionaris

com una tècnica més, sense caure mai en l'abús, i partint de la base que l'elaboració d'aquests qüestionaris ha d'estar presidida per una reflexió teòrica prèvia (pp. 20 i 21; els subratllats són meus).

Si el nostre coneixement de la societat catalana actual és deficitari -dèiem per la nostra banda l'any 1984- no és bàsicament com a conseqüència de la relativa manca d'estudis, ans sobretot de les condicions en les quals han estat realitzats els estudis existents. Hi ha hagut massa quantitativisme ingenu i absurd, sense marc teòric de referència de cap mena, basat en la creença que la mera presentació d'uns resultats d'enquesta era ja suficient per fer-nos avançar en la coneixença.

El problema que planteja el mal ús de les enquestes és que els investigadors sistemàticament volen fer veure que mesurar és sinònim de conèixer, i que descriure és sinònim de comprendre; quan per conèixer cal anar més enllà de la simple mesura, de la mateixa manera que la comprensió és quelcom més que una pura descripció.

Darrera la preocupació per mesurar i per descriure s'amaga un doble postulat implícit, i ingènuament positivista: en primer lloc, el postulat, que havia estat clàssic de la vella epistemologia de les ciències naturals, però que els físics ja fa temps que han abandonat, segons el qual l'investigador és un observador neutre, la intervenció del qual no té cap influència sobre els resultats de l'observació (la paradoxa de la situació rau en el fet que quan hom vol mesurar hi ha efectivament una interferència de l'observador, però una interferència d'abast no mesurable). I, en segon lloc, el postulat segons el qual la realitat, en ésser observada (i a condició d'ésser correctament observada) parla, es mostra, es revela tal com és; quan de fet és sempre l'observador el qui fa parlar la realitat, a partir dels seus interrogants i d'acord amb aquests interrogants.

Quan no es vol reconèixer aquesta problemàtica i es continua fent veure que mesurar és conèixer, i que descriure és comprendre, hom sol desembocar en la trampa -deliberada o inconscient- de pretendre reflectir una determinada realitat quan allò que s'està fent és crear realitat.

Es en aquest sentit que cal "denunciar l'abús que els professionals de la sociologia, els mitjans de comunicació i els dirigents polítics fan d'una eina poc fiable i susceptible de manipulacions múltiples" (Estradé i Treserra, p. 20), ja que en definitiva "l'enquesta, com d'altres tècniques estadístiques, serveix els interessos de control a què tot poder aspira" (p. 15).

(NOTA: Algun dia caldrà fer una reflexió històrica sobre l'origen de les tècniques d'organització administrativa: dels registres parroquials als primers censos de població; dels cadastres als primers surveys; demografia i estadística com a disciplines aparegudes històricament en qualitat de tècniques de control, de la població i del territori. En definitiva, si partíssim d'una definició de les enquestes com a tècniques de control, potser aconseguiríem desfer ambigüitats i malentesos.)

Finalment, allò que explica alhora la moda i la força de les enquestes és una conjuminació de dos factors: instruments de poder i de control per a uns, esdevenen per a la majoria una aparent font de coneixement, en bona part il.lusori, però que fa il.lusió perquè és un coneixement tranquil.litzador i secularitzant.

En darrer terme, fer un bon ús o un ús assenyat de les enquestes és possible: però implica estar disposat a renunciar a abusar-ne.

3. Els falsos pressupòsits de les enquestes d'opinió

En aquest darrer apartat miro de fer una síntesi, no pas del conjunt del capítol la fotocòpia del qual tenim, ans exclusivament del que allí es diu dels pressupòsits en què solen estar basades les enquestes d'opinió.

- Primer pressupòsit bàsic, i radicalment fals: tothom té una opinió sobre qualsevol tema. Caldria partir, en canvi, del fet que de molts temes molta gent ni en té opinió ni se n'ha fet mai problema. La problemàtica de l'enquesta és una problemàtica imposada.

Després d'aquest primer pressupòsit, vindrien els següents:

- Les respostes a un qüestionari són independents de la manera com ha estat formulada la pregunta. És fals, i tot investigador que elabora un qüestionari ho sap perfectament: tant la pregunta concreta com el context general del qüestionari condicionen les respostes.

- Hom pot prescindir d'aquells que no contesten determinades preguntes, precisament perquè no responen. Fals: el fet de no contestar una pregunta és ja una resposta. Però no una resposta única, sinó que hi ha diversitat entre tots aquells que queden inscrits en la categoria del "no contesta". Allò que caldria és esbrinar per què no hi ha hagut respostes de determinats tipus de preguntes.

- Les respostes d'un individu al llarg del qüestionari han de tenir una coherència, que cal que l'investigador descobreixi. Fals: la coherència que s'hi cerqui -i que s'hi acabarà trobant, és clar- serà en tot cas la coherència de l'enquestador, i no pas la de l'enquestat.

- El pressupòsit de la veracitat de les respostes. Pressupòsit igualment fals: en alguns casos l'enquestat pot enganyar, en d'altres pot voler "quedar bé" contestant allò que imagina que hom espera d'ell, i en d'altres pot respondre irreflexivament, per sortir del pas o treure's l'enquestador de sobre.

- I finalment, el pressupòsit segons el qual les interpretacions de l'investigador diuen allò mateix que ha dit l'entrevistat. La voluntat de sumar respostes per obtenir percentatges i poder establir comparacions, i fins i tot la necessitat de codificar i precodificar les respostes, fan que se'ls faci dir menys d'allò que han dit els enquestats, única manera de poder construir categories comunes a molts d'ells. Mentre que, per un altre cantó, sovint hi ha una manipulació interpretativa de les respostes que els fa dir més d'allò que diuen estrictament, sigui perquè la lògica de l'investigador no és la mateixa que la de l'enquestat, o bé perquè hom relaciona respostes difícilment relacionables, o bé, senzillament, perquè la interpretació va més enllà del que diuen les dades.

4. Conclusió

Espero que aquest conjunt molt esquemàtic d'elements sigui, tanmateix, més que suficient a l'hora de suscitar el debat. Per tant, i a tall de conclusió, em limitaré a reproduir la darrera frase del capítol del nostre treball sobre Les enquestes a la joventut de Catalunya (p. 107 s.):

"Si la funció primera de les enquestes consisteix a crear la il·lusió de l'existència d'una opinió pública, no per això té menys importància llur, efecte segon. Hi ha un vell axioma sociològic que diu que quan una situació és definida com a real

(ni que sigui il.lusòriament), és real en les seves conseqüències. I això és, efectivament, el que les enquestes d'opinió aconseguixen: a través de la creació il.lusòria d'un artefacte anomenat opinió pública, les enquestes -com la publicitat, com la propaganda- arriben a obtenir sobre la població els mateixos efectes que si l'existència de l'opinió pública fos real."

Joan Estruch i Gibert

RESUM DEL DEBAT

Com ja és habitual, els dos ponents van glossar el contingut de les ponències respectives, les quals s'havien enviat prèviament a tots els assistents. En el debat van intervenir Isidor Marí, Angels Pasqual, Raimon Bonal, Marina Subirats, Pere Ribera, Miquel Strubell, Eugènia Salvador, Modest Reixach, Antoni Estradé, Joan Argenté, Lluís Bonet, Joan Romaní, Montserrat Treserra, Prócoro Hernández i Joan Vernei.

Eduard Bonet inicia el torn dels ponents i ressalta el fet de centrar-se en un enfocament més matemàtic que no pas sociològic, aspecte aquest darrer que deixa per a Joan Estruch. Des d'aquest punt de vista remarca els aspectes tècnics que necessàriament tenen les enquestes, sobretot a partir de la idea que s'ha difós sobre el fet que existeixin mostres representatives. També remarca la distinció entre les enquestes d'opinió que poden ser contrastades amb la realitat (per exemple, les enquestes electorals que poden ser contrastades amb els resultats electorals posteriors) i les enquestes que pel fet de no ser contrastades fixen elles mateixes la realitat, o pretenen fixar-la i, fins i tot, produir-la.

Des d'un punt de vista tècnic, Eduard Bonet vol recordar que una enquesta rigorosament aleatòria és molt difícil. Fa una referència històrica i recorda que cap als anys 70, a la vista de la proliferació de les enquestes fetes amb poc rigor, els professionals van intentar posar una mica d'ordre en aquell desgavell. Un dels acords va ser que quan es divulgues el resultat d'una enquesta, es facilitessin les corresponents fitxes tècniques. Des d'aleshores s'ha estès el costum de donar aquesta fitxa

tècnica. Els diaris la inclouen i els locutors la diuen, tot i que moltes vegades no té absolutament cap significat ni per als locutors ni per al públic en general, ja que és un requisit que en tot cas pot ser significatiu per als professionals. Aquesta publicació obligada de la fitxa tècnica, que es converteix en un ritu per donar imatge de serietat, té de vegades una gran incoherència. Per exemple, quan a la fitxa tècnica es ressalta que el marge de fiabilitat és d'un $\pm 5\%$ i, en canvi, a continuació es comet la incongruència de donar resultats i treure conclusions significatives de percentatges que es mouen entre el 48% i el 52%, resultats que, tenint en compte l'interval assenyalat, no tindrien gairebé significació.

Un altre fet que s'oblida de la fitxa tècnica és que aquests intervals tenen a veure amb el cas més favorable de la població total. En canvi, de vegades es fan servir resultats significatius amb subpoblacions de l'enquesta i, per tant, amb desagregacions més petites, en les quals l'interval podria arribar fins a un 10%. Totes aquestes coses fan que, malgrat complir el requisit formal de donar la fitxa tècnica de l'enquesta, cosa que ja és un avenç, als lectors no se'ls acabi de facilitar informació rigorosa sobre l'enquesta, i que no la puguin apreciar. Finalment, Eduard Bonet ressalta que caldria un nou pacte o codi d'honor entre els professionals per facilitar la informació de les enquestes i el control de la seva difusió amb un mínim de serietat.

Per la seva part, Joan Estruch inicia la seva intervenció empalmant amb el que ja havia dit Eduard Bonet i indica que a causa d'aquesta moda creixent de les enquestes, molts dels qui les presenten, encara que no presumeixin d'estadístics, sí que presumeixen de sociòlegs. Això explica que el grau d'irritació des del qual es parla del tema sigui probablement més accentuat entre els sociòlegs que entre els estadístics.

Estruch assenyala que més enllà del que ja ha dit Bonet sobre la diversitat de les enquestes que es fan segons les seves garanties de fiabilitat, caldria remarcar la diversitat de les enquestes en funció d'allò que es vol saber, en funció de l'objectiu que es persegueix. És a dir, independentment del rigor, no és el mateix una enquesta que vulgui mesurar comportaments electorals o una que vulgui mesurar intencions electorals, o conèixer l'opinió de la gent respecte a determinats fenòmens o problemes. Dit d'una manera concreta, no és el mateix preguntar a la gent quin partit pensa votar, que preguntar-li si es considera de dreta o d'esquerra. Independentment del rigor estadístic, el tipus de pregunta pot ser tant diferent que la fiabilitat de la mostra també pot ser molt diversa.

En segon lloc, Joan Estruch assenyala que no vol donar la impressió que el que defensa és la renúncia pura i simple a les enquestes. El que reclama és un esforç per distingir cada vegada més entre allò que és l'ús i allò que és l'abús de les enquestes. En tercer, lloc creu que cal distingir entre les enquestes com a tècnica de control social, les enquestes com a eina de propaganda i les enquestes com a increment real del nostre coneixement sobre la societat. Des d'aquest punt de vista, per exemple, el tema ja esmentat de la fitxa tècnica, compleix una funció ritual i és una manera de disfressar allò que és propaganda, i de dissimular-ho i cobrir-ho amb una aparença científica. Aquesta és la funció bàsica que compleixen moltes d'aquestes fitxes tècniques quan són usades pels diaris en els quadrets corresponents, o per la televisió.

Per tant, el tema fonamental que, segons Joan Estruch, calia discutir és el dels pressupòsits implícits que se solen amagar en emprendre la realització d'una enquesta d'opinió. Sense voler fer-ne una llista exhaustiva, recorda els ja indicats en la seva ponència i insisteix en un dels punts: a l'hora de creuar variables i de fer càlculs, ¿què cal fer amb la gent que no ha contestat?

Darrera del tractament dels que no contesten hi ha implícit un plantejament semblant al que es fa en les consultes electorals. En la filosofia electoral, aquells que no contesten, és a dir, aquells que s'abstenen d'exercir el seu dret a votar, desapareixen del còmput a l'hora de repartir els escons. En aquest sentit en les enquestes es fa una operació similar. Quan es refereix a la composició del Parlament el formatget de la distribució de percentatges és ple. En les enquestes, sense dir-ho, es fa pràcticament el mateix.

Finalment, Joan Estruch insisteix que les interpretacions que normalment fem d'allò que diuen els enquestats tendeixen a expressar menys del que diu l'entrevistat, perquè l'investigador tendeix a estereotipar i a reduir a categories allò que ha dit l'entrevistat. Inversament, moltes vegades les interpretacions impliquen que el que finalment l'investigador expressa del resultat d'una enquesta digui més que allò que els entrevistats realment van comunicar en respondre el qüestionari.

De les intervencions dels participants al debat, en podem fer el següent resum:

1. Abast i límits del coneixement que ofereixen les enquestes

Hi ha una primera qüestió, que consisteix a preguntar quin és el paper de les enquestes en el conjunt de mètodes que estan a la disposició dels investigadors socials per conèixer millor el funcionament de la societat.

Des d'aquesta perspectiva, la majoria dels assistents estan d'acord en el fet que les enquestes són útils i vàlides si es compleixen dues condicions: d'una banda que es reconegui clarament que hi ha aspectes de la realitat social que es poden conèixer mitjançant la tècnica de l'enquesta, però que n'hi ha d'altres que no es poden

conèixer amb aquesta tècnica; i, d'altra banda, el reconeixement de la complementarietat d'altres tipus d'aproximació a la realitat social per mitjà de mètodes diferents.

Des d'aquest punt de vista hi ha hagut en el debat una comparació entre les enquestes sociològiques, que tendeixen a mesurar quantitativament els fenòmens socials i, per tant, a expressar-los de manera estadística, i els mètodes diguem-ne més antropològics, que tendeixen a valorar els aspectes més qualitatius amb una aproximació més d'observació, amb participació o sense. Alguns han expressat, respecte a la comparació entre aquestes dues tècniques, que si les enquestes quantitatives tenen el perill de ser manipulades per l'investigador, les enquestes qualitatives potser encara el tenen més accentuat. En tot cas, és opinió compartida per part de tots els assistents que de les enquestes sociològiques quantitatives se n'ha fet un abús i que sobretot es perd el control a partir del moment que s'han posat de moda i són utilitzades pels grans mitjans de comunicació. D'altra banda, aquests mitjans tendeixen normalment a seleccionar aquell tipus d'informació que pot ser més escandalós i vendible com a article de consum.

També es creu, en línies generals, que els professionals de la sociologia, més enllà de criticar l'enquesta en ella mateixa, el que haurien de fer és criticar-ne l'abús i intentar controlar seriosament la difusió que es fa actualment dels seus resultats. Alguns consideren, per exemple, que l'enquesta té, en alguns casos, a més d'una funció científica, una funció pedagògica. Aquesta distinció de funcions hauria de quedar sempre ben clara a l'hora de presentar els resultats d'una enquesta.

2. Requisits tècnics de les enquestes

Bona part de les intervencions han girat entorn dels requisits exigibles perquè una enquesta sigui tècnicament correcta. Tant la

selecció de la mostra, com l'elaboració del qüestionari i la formulació del tipus de preguntes, i sobretot l'enquadrament adequat en un marc teòric previ, fan que una enquesta sigui fiable o no. Un aspecte sol no és garantia suficient del seu bon resultat. Per exemple, suposant que estigui ben seleccionada la mostra, o fins i tot suposant que es pogués enquestar el conjunt de la població, no seria condició suficient si fallen els altres requisits. A més, cal tenir en compte, també com a condició indispensable, el control i el seguiment de la realització pràctica de l'enquesta pels enquestadors.

Des d'aquesta perspectiva algú ha suggerit la possibilitat de dur a terme una recerca sobre les mateixes enquestes i sobre com es fan i com s'utilitzen en cada cas (per exemple, caldria estudiar críticament el sistema de mostra i consulta telefòniques). S'ha dit també que mesurar una realitat social no significa necessàriament comprendre-la. La mesura de certs fets dóna unes pistes sobre les quals cal treballar amb altres tècniques per arribar a comprendre una determinada realitat social. Finalment, s'ha parlat força d'un dels temes enunciats pels ponents: la fitxa tècnica. Encara que s'accepta com un avenç el fet que obligatòriament les enquestes vagin acompanyades de la fitxa tècnica corresponent, caldria fer més explícit el valor de cada un dels punts expressats en aquesta fitxa i considerar-ne les conseqüències amb vista a una interpretació correcta dels resultats d'una enquesta.

3. Us i abús de les enquestes

El tema de l'ús i abús de les enquestes està bastant vinculat al criteri, també generalment compartit en el debat, que les enquestes d'opinió no són vàlides. Bàsicament perquè les opinions difícilment s'expressen amb la tècnica de l'enquesta quantitativa. D'altra banda, com ja s'ha dit anteriorment, caldria corregir la

utilització indiscriminada de les enquestes, o d'això que s'anomena de vegades "enquestes" i que no ho són, en els mitjans de comunicació, especialment en els diaris i en les televisions. L'enquesta s'ha convertit en un producte de consum generalitzat i això farà difícil d'impedir-ne l'expansió, però caldria exigir un mínim de requisits tècnics per evitar el seu descrèdit en el futur.

S'insisteix que l'enquesta no serveix per expressar l'opinió, perquè no tothom té opinió sobre tot i perquè qui té opinió sobre un problema difícilment pot expressar-la, de vegades, per mitjà d'una enquesta. També es parla de l'abús que representa la utilització de les enquestes respecte a les persones. No sembla correcte anar a tort i a dret a preguntar coses a la gent. Finalment, per tant, es considera que no es tracta d'evitar la utilització de les enquestes sinó de propugnar-ne l'ús en segons només en alguns casos i, sobretot, d'impedir-ne la manipulació que se'n fa.

Les enquestes poden servir per mesurar fets, més difícilment per recollir quantitativament opinions i, encara menys, per analitzar actituds.

Conclusions

Caldria un nou acord entre els professionals de la sociologia, semblant al que Eduard Bonet indicava que es va produir a la dècada dels 70, a fi de permetre un ús adequat de les enquestes. S'hauria d'explicar pedagògicament, tant als ciutadans com als mitjans de comunicació, l'abast dels seus resultats i també les seves limitacions. Caldria també ampliar el debat, més de fons i epistemològic, sobre el tema dels límits d'aquest mètode i els problemes per als quals les ciències socials poden usar correctament la mesura expressada en valors numèrics. A més s'hauria de promoure l'especialització de l'investigador social per tal que, en aproximar-se a un aspecte concret de la realitat

social, es partís d'un coneixement mínim i previ del camp específic que pretén investigar. Es referma la convicció que l'enquesta és una eina, però que l'enquesta d'opinió no és generalment una eina vàlida i que el sociòleg ha de saber, en cada cas, què és el que mesura. ¿Es mesura l'opinió o es mesura l'estereotip culturalment vigent en un cert sector de la societat en aquell moment, vehiculat pels mitjans de comunicació? S'insisteix en el paper dels mitjans de comunicació en la creació d'opinió i en un fet que darrerament aquests mitjans han descobert: la utilitat del recurs a l'enquesta amb aquesta finalitat. Finalment es recomana que, partint de la base que l'investigador social sempre selecciona la informació, el que s'hauria de fer es explicitar els mecanismes d'aquesta selecció en comptes de camuflar-los, tal com fan generalment les enquestes d'opinió.

Jordi Porta

Col·lecció DEBATS DE L'AULA PROVENÇA

Títols publicats:

1. Els mestres, agents del model d'escola. M. Rúbies, P. Darder, J. Cots. 1989.
2. Ciutat i habitatge: perspectives per als anys 90. Ll. Cantallops, J. A. Solans, M. Ribas Piera. 1989.
3. El metge davant l'assistència sanitària. N. Acarín, A. Segura, A. Salgado. 1989
4. Els Jocs Olímpics: ¿per què i per a qui? J.M. Huertas Clavería, J. Cruz, R. Alquézar. 1989.
5. Les televisions privades des de la perspectiva de la comunicació a Catalunya. J.M. Forn, J. Gifreu, M. Reixach. 1990.
6. Els treballadors africans a Catalunya: aspectes socials i culturals. T. Losada, N. Sastre, J. Soler. 1990
7. ¿Es possible una defensa no ofensiva d'Espanya? ¿Es pot defensar un país pacifista? Lluís Ma. de Puig, Vicenç Fisas, Jordi Porta. 1990.
8. Sindicats i concertació després de la vaga general. Salvador Carrasco, Salvador Aguilar, Jordi Roca, Fernando Pindado. 1990.
9. Les enquestes d'opinió entre la manipulació i la informació. Eduard Bonet, Joan Estruch, Jordi Porta. 1991

Les Fundacions Jaume Bofill, Serveis de Cultura Popular i Estudi i Cooperació (ESICO) convenen en la voluntat d'impulsar en la societat civil catalana àmbits de reflexió, diàleg i debat sobre temes importants de la vida col·lectiva. La intenció no és suplir funcions ni responsabilitats de les administracions públiques ni de situar-s'hi enfront, sinó d'activar la consciència social, el compromís intel·lectual i la participació cívica en el plantejament d'opcions, en la crítica i en la definició i assumpció d'alternatives; en definitiva, d'afavorir la pràctica de la ciutadania i de la democràcia en el nostre país.

